

Karíma Sadio

Baobab v lipové aleji

Karíma Sadio
Baobab v lipové aleji

Eroika

Karíma Sadio

Baobab v lipové aleji

© Karíma Sadio, 2008

Cover photo © Ariadne van Zandbergen/AfriPics

© Eroika, 2008

ISBN 978-80-86337-78-4

*Mým rodičům, kteří mě naučili lásce k vlastní řeči
i k řečem cizím.*

Mému muži, jehož trpělivost se mnou je obdivuhodná.

*Mamadouovi Ly, Henrimu Mendy, Mamadouovi Tourému,
Djamilu Diengovi, Papa Diopovi ze Senegalu, Pypysi Niassovi
z Gambie a dalším, kteří věnovali svůj čas a úsilí,
aby mi umožnili čerpat z jejich znalostí.*

*Ibrahimovi Dembelemu a Mamadouovi Cissemu z Mali,
kteří mi ve chvílích nejtěžších svou moudrostí pomáhali zachovat
rozvahu a smysl pro humor.*

*Těm, kteří opouštějí všechno, co je jim drahé,
aby pomohli svým blízkým.*

Osoby i události popisované v této knize jsou dílem skutečné
a dílem skutečností pouze inspirované.

Anděl z letiště

Číslo na elektronickém ukazateli času doblíkalo ke třetí hodině odpoledne, když do nástupní haly milánského letiště vešel prošedivělý muž v obleku a posadil se na nepohodlné sedátko. Na zem před sebou opatrně položil motouzem převázanou papírovou krabici. Chvilu po něm se objevil mladík v džínách a tričku a tři slečny se syntetickými příčesky.

Zuzana a já jsme si po hodinách osamělého poposedávání v hale mohly oddechnout: není pochyb, čekáme u správného východu. Poletíme do Dakaru. Hala se zvolna plnila muži v bělostných kaftanech (do kterých se dneska nejspíš převlékli z montérek a obleků), důstojnými matrány šustícími bohatými sukněmi z drahých látek... a spoustou, spoustou zavazadel.

Rodina „tam doma“ čeká dárky z daleké Evropy – i když na většině dováženého zboží je nenápadným malinkým písmem vyvedeno „Made in China“ a téměř všechno se dá „doma“ sehnat leckdy i za poloviční cenu, jsou dárky „z Evropy“ exotickou vzácností. Potvrzují, že náš syn, bratr, manžel a švagr uspěl a daří se mu dobře. Jedině jimi se dá dokázat, že tam v té daleké cizině nezpychl a myslí na své blízké.

Koho zajímá, že tenhle syn, bratr, manžel a švagr žije celé měsíce z ruky do úst? Kdo by chtěl vědět, že se jeho příbuzný možná tísni v maličkém pokoji bez koupelny s dalšími pěti muži podobného osudu, že vykonává podřadnou a špatně placenou práci, jen

proto, aby mohl každý týden telefonovat domů – mám se skvěle, všechno jde dobře, mám nový byt – a jednou měsíčně poslat peníze rodině. Za dva nebo tři roky si vypůjčí, aby si mohl koupit letenku a měl nějaké peníze s sebou, a vydá se domů. Tam zdvořile mlčí o rozporu mezi předpoklady svých příbuzných a realitou a v souladu s přesvědčením svého okolí předstírá, že život v Evropě je báječný. Práce je pro každého dost, je lehká a vždycky skvěle placená. Nezaměstnanost *tam* neexistuje. Vidíte přece, jak se mu *tam* vede! Je to tak snadné. Lesu přece není třeba závidět dřevo na podpal! Mladší příbuzní, kamarádi a známí závistivě pozorují, jak utrací vypůjčené peníze, a umiňují si udělat všechno pro to, aby se i oni dostali do eldoráda. Všechno, cokoliv. Třeba si zaplatit místo na člunu, který je možná doveze do Španělska... anebo jejich sluncem a solí vybělené mrtvoly s očima vyklovanýma od racků dopraví třeba ke břehům Střední Ameriky. Mrtvoly těch, kteří zapomněli, že člověk si nemá párat kůži na hrudi jen proto, aby měl kapsu.

Barsa, am Barsax. Barcelona, nebo ráj.

V představách mnohých je to koneckonců totéž – jen s tím rozdílem, že Barcelona je ve světě vezdejší.

Čas odletu se přiblížil, cestující se řadí u dveří. Letištní zřízenec bedlivým zrakem ještě jednou kontroluje zavazadla. Pokud se mu nezdá rozměr, hmotnost nebo vy, není odvolání.

Nejprve frontu zdrží vzteklý starý Maur, který rozumí jen arabsky, potom my: naše zavazadla jsou příliš velká.

„Velká? Jak to, velká? Vždyť už nám je kontrolovali v Praze i tady! Tak je přeměřte, uvidíte.“

Zřízeneček, který na výšku dorostl sotva jeden a půl metru, je z fronty vysokých černochoů a dvou bělošek evidentně nervózní: „Nic nebudu měřit! Říkám, že je to velké, tak je to velké! To rozhoduju já! Jestli se vám to nelíbí, nikam nepoletíte!“

Nezbývalo než se podvolit. Jako správné příslušnice švejкова národa jsme přemístily obsah našich kabínových zavazadel do igelitek a poloprázdné kufříky odevzdáváme rudnoucím mužíkovi. Fronta se pochechtává. Pánové za námi vtipkují o nevychovaných běloších. Otáčím se a pány si ostentativně měřím. Autor výroku znejistí a táže se: „Vy rozumíte wolofsky?“

Fronta ztichla, dobře dvě desítky párů uší napjatě čekají. Přitakáváme. Pán dostal nápad: „A fulbsky taky umíte?“

To jsme popřely, a on pokračuje ve svých rozkladech (nebo pomluvách?) ve fulbštině. Ti, kdo stojí blíž, sdělují těm, kdo čekají dál, jak se to s námi má.

Letadlo odstartovalo se čtyřhodinovým zpožděním.

Na obrazovce před námi svítí mapa; obrázek boeingu se trhaně posouvá nad Španělskem a blíží se k Gibraltaru. Za pár hodin mapu Maroka vystřídá mapa Maurétánie a pak Senegalu. Vím to, protože to zažívám už počtvrté. Díky jedné jedovatě zelené kazetě a nevydařenému rande. Zavřela jsem před tou vzpomínkou oči, ale najednou jsem měla pocit, že znovu cítím vlhkou vůni časného moravského jara. Přestože je to víc než šest let, co jsem na Moravě byla naposledy.

Brněnské autobusové nádraží se pomalu vyliďňovalo, jak se odpoledne chýlilo ke svému konci. Večery se ještě podobaly zimním a venku byli jen ti, kdo museli. Se smutkem přecházejícím ve vztek jsem sledovala, jak z posledního autobusu z Prahy vystupují cestující. Nebyl mezi nimi, samozřejmě. V bříše jsem cítila chladný tlak rostoucí paniky.

Nevlídná paní za okénkem Informací potvrdila mé obavy: do Prahy se dneska už nedostanu. Příští autobus mi jede až zítra nad ránem.

Poděkovala jsem a cestou z čekárny vrátila na uši sluchátka walkmana. Kazeta, která vypadla z obálky s cizokrajnou známkou pár týdnů předtím, se mi pořád ještě neoposlouchala. Nikdy dřív jsem neslyšela o Youssou N'Dourovi ani o hudebním stylu zvaném mbalax. Nemohla jsem vědět, že nahrávky na té kazetě, odeslané nikdy neviděnou kamarádkou z Gambie, jsou už pěkných pár let staré. A i kdybych to věděla, nic by se nezměnilo: mnohem víc než čistý hlas zpěváka a složité rytmy mě okouzlovala slova, která v písních zněla. Nerozuměla jsem z nich ničemu. Ale ať se tam zpívalo, o čem chtělo, znělo mi to nádherně. Tak nádherně, že jsem skoro zapomněla, v jaké situaci právě jsem.

Měla jsem za sebou čtyřdenní pobyt hostesky na výstavišti v Brně. Veletrh skončil, z hotelu jsme se odhlásili ráno. A večer jsem stála na ztichlém nádraží jako opuštěný pes a vyhlížela svého kluka, který mě ještě dopoledne po telefonu zapřísahal, ať na něj na Moravě počkám; přijede za mnou, půjde na autobus hned, jak mu skončí škola.

Znepokojena zkoumavou pozorností dvou bezdomovců jsem opustila nádražní čekárnu a po liduprázdném mostě prošla na vlakové nádraží.

Vlak do Prahy ještě jede... ale na jízdenku mi nestačí peníze. Budu muset počkat do rána. Někde venku, protože autobusová čekárna se na noc zamyká. Nebo... Měli jsme přece spát u kamaráda. Stačilo by, kdybych ho našla.

Jenže hleďte v Brně někoho, o kom víte jen, že se jmenuje Pavel a studuje farmacii. Bylo mi devatenáct a měla jsem víc štěstí než rozumu.

Skončila jsem s nějakým úplně jiným Pavlem v baru na studentských kolejích. Když se můj zachránce krátce před druhou hodinou ranní odpotácel někam, odkud se už nevyonořil, přijala jsem jeho zmizení s úlevou. U stolu jsem zůstala s Pavlovými – o něco strážlivějšími – spolužáky: dvěma vysokými súdánskými Araby a drobným dredatým mužíčkem pleti barvy černého uhlí.

Ani bodavá stropní světla laciné osvěžovny ode mě nedokázala úplně zaplašit spánek.

„Chceš jít spát ke mně?“ položil mi uhlový drobeček otázku.

Jako milostný návrh to neznělo. Podezíravě jsem se na něj zadívala.

„No tak chceš spát, nebo ne? Mně je to jedno... Jede ti to až za tři a půl hodiny, jsi říkala. Můžeš si jít ke mně lehnout – já spát nebudu, já bych potom nevstal – a o půl páté tě přindu vzbudit. Ale jak chceš,“ uzavřel svůj projev v češtině s dokonalou moravskou dikcí.

Tak jsem se seznámila s Marem Ndiaye. Ještě než jsme vůbec došli k budově, kde měl Mar pokoj, bylo mi jasné, že jsem nikoho podobného nikdy nepoznala.

Po špatně osvětlené silnici šli, asi dvě stě metrů před námi, tři mladíci, mírně v náladě. V tuhle hodinu tu nebyl

vůbec žádný provoz. Kluci se vzájemně hecovali, a když došli k místu, kde stála reklamní cedule, jeden z nich ji, povzbuzován souhlasnými výkřiky svých kumpánů, vzal a odnesl doprostřed vozovky.

Když jsme se k ceduli dostali my, Mar ji přenesl nazpátek. „Hele, děcka, co blbnete? Vy ste úplně vymakované, nebo co? Postavit tu ceduli takle do bógy, esli tu někdo pojede, tak se zboří, to chcete?“

Skoro jsem čekala, že se ti barikádníci vrátí a vytřesou z mého padesátikilového průvodce duši za to, že jim kazí zábavu, ale nestalo se vůbec nic.

Bez úhony jsme došli až na vyasfaltované parkoviště před kolejí... A tam na mě Mar poprvé za celou cestu promluvil: „Že tam někdo je? Vidiš, tam u toho stromu?“

„No... třeba tam někdo čurá?“ už jsem se viděla v posteli.

Mar se ráznými kroky brodil trávou, v té tmě a mezi stromy vypadal ještě menší, než byl doopravdy, a volal: „Hej, vy! Vylezte! Nebo zavolám policii!“ Od stromu se skutečně odloupl stín.

„Co tam děláte?“ halekal mužíček dál.

„Niiiiic...“

„Tak to děte dělat jinam, nebo volám hémony!“

Když znova vstoupil na asfalt, vysvětlil mi: „Tady se vykrádají auta,“ a ze dveří kolejí pak ještě pohledem zkontroloval, jestli je parkoviště opravdu prázdné.

V duchu jsem se divila, že se Mar ve zdraví dožil třicítky, ale nahlas jsem nic neřekla. Dala jsem si ukázat postel, koupelnu i záchod. Za pár hodin jsem se nechala probudit a vyprovodit na nádraží.

Až tam, při výměně telefonních čísel, mě napadlo zeptat se, odkud Mar pochází.

Letadlo se naklonilo, jak se pilot snažil ostrou otáčkou nasměrovat stroj na přistávací dráhu letiště Dakar-Yoff. Obrazovka už zhasla, světla senegalské metropole byla přímo pod námi.

O chvíli později jsme překonaly nástrahy pasové kontroly (prominula nám neznalost přesné ubytovací adresy, zatímco francouzské turisty z téhož důvodu odmítla pustit dál do útrob letiště) i vypočítavých celníků („Pojďte se mnou, bude to rychlejší!“ „Ne, děkuji, máme času dost!“) a setkaly se se *skutečným* problémem – můj známý, který si nás tu měl vyzvednout, nebyl k nalezení. Adresu jsme neznaly, temné okénko jediné směnárny nedávalo naději na přístup k místní měně a navíc jsme rozhodně nehodlaly utratit několiknásobek našeho denního rozpočtu za předražené taxi a neméně předražený nocleh v hotelu.

Z minulé cesty mi zbylo pár drobných; oslovila jsem nejdůvěryhodněji vypadajícího letištního zřízence s dotazem, zda si nemohu odněkud zatelefonovat.

„Ale jistě...“ identifikační štítek s fotografií a jménem na saku jeho uniformy poskočil, když muž napřáhl paži v gestu naznačujícím směr. Podle visačky se ten pán jmenoval Geej.

Odvedl nás k telefonnímu automatu... na kartu. Karta by se dala koupit v kiosku, který má i v tuto pokročilou noční hodinu otevřeno – kdybychom měly místní peníze. Pan Geej nás po kratinkém zamyšlení

požádal o chvíli strpení, do kiosku došel sám a vrátil se s kartou zatavenou v celofánu. Ať si zavoláme, on už musí do práce. Peníze za kartu mu dáme někdy jindy. A byl fuč, náš strážný anděl z letiště Léopolda Sédara Senghora v Dakaru.

Hledala jsem ho pak ještě při svých dalších příletech, ale podle pracovníků letiště, kterých jsem se ptala, tam nikdo takový nikdy nepracoval.

Oumar

Zuzaniny batohy s žuchnutím rozvířily jemný písek pod lampou pouličního osvětlení. Taxíkář počkal, až za pasažérkou zapadnou domovní vrata, než znovu otočil klíčkem v zapalování.

„To víte,“ prohodil ke zpětnému zrcátku, „tady, sama, běloška a se zavazadly...“

Osvětlené ulice za okny taxíku vystřídala tmavá silnice, lemovaná stromy, benzinovými pumpami a nezřetelnými obrysy domků.

Oumar nás na letišti čekal celý večer. Když náš let pořád nehlásili, vrátil se domů, a po mém telefonátu vyrazil znovu do Yoffu. Oceňovala jsem to: mohl mi, teď ve tři hodiny ráno, zrovna tak dobře navrhnout, ať pro dnešek přespíme někde v hotelu. Oumara jsem znala hlavně z dopisů; viděli jsme se všehovšudy jednou, to když mě navštívil v domě mých předešlých hostitelů v centru Dakaru. Slíbila jsem mu tenkrát, že

při svém příštím pobytu zůstanu u jeho matky, a můj hostitel pronajal byt i pro Zuzanu.

„Je to trochu daleko,“ omlouval se Oumar (*všiml si mého pohledu na hodinky? Jedeme už hodinu!*), „v noci to ještě jde, ale ráno a odpoledne tu stojí kolony. V Dakaru je čím dál víc lidí, čím dál víc aut. A ty silnice jsou pořád stejné. Já naštěstí nikam nemusím. Kam bych tady taky chodil... Leda bych se vrátil domů,“ zadíval se do ubíhající tmy.

Věděla jsem, že Oumar pochází z vesnice na jihu Senegalu. Do hlavního města přijel za svou matkou, aby se tu léčil, snad ze schizofrenie. Oumar, jeho matka a další dvě rodiny sdíleli přízemní domek v okrajové části Dakaru, dobré dvě hodiny cesty autobusem z centra – cesta taxíkem byla rychlejší jen o málo.

Přebrodili jsme pískem těch pár metrů, které nás po vystoupení z auta dělily od kovové branky ve zdi čerstvě omítnutého domku. Za brankou písek ustoupil jinému materiálu – kdosi svědomitě vybetonoval dvorek i podlahu v tmavém pokojíku.

Seděla jsem na posteli, která tu byla kromě plastové zahradní židle jediným kusem nábytku, a postupně se seznamovala s lidmi, s nimiž jsem měla trávit příští tři týdny.

Oumarova matka, maličká žena kolem šedesátky, velmi tmavé pleti a přísných rtů. Její tichá, asi sedmnáctiletá dcera s kulatým obličejíkem. Manželský pár se dvěma maličkými dětmi. Tři děvčata ve věku od šestnácti do dvaadvaceti let, nesměle se chichotající. Jejich šest bratrů, které jsem si napoprvé nebyla s to zapamatovat a ustavičně si je pletla s dalšími třemi mladíky,

kteří, také z jihu, byli v Dakaru na studiích a jejichž otcové byli přáteli pána domu, Tatínka Dieme.

Mamadou dělá anglistiku, Issa studuje germanistiku, Thierno se na univerzitě věnuje historii, Mustafa doufá stát se právníkem.

Po jednom nebo po dvou přicházeli do místnosti, pozdravit, posedět a představit se. A prohlédnout si, nenápadně, „Oumarovu bělošku“.

Tatínka Dieme jsem zašla pozdravit do jeho pokoje. Otec jedenácti dětí, důstojný, sedmdesátiletý pán s las-
kavýma očima, trávil většinu času s růžencem v ruce
nebo na modlitbách, v pokojíku bez ozdob a bez ná-
bytku, jako by se vzdaloval všemu světskému.

Ani čerstvá omítka nedokázala zakrýt, že dům nepa-
trí zrovna bohatým lidem. Vodovod tam ještě neza-
vedli, televizní přijímač nikdo v domě neměl, vybavení
pokojů svou skromností připomínalo vězeňské cely.

V předchozích letech jsem bydlívala v draze vybavené
vilce ve čtvrti Liberté: garáž ukrývající poslední model
renaulta, prosklený balkon bez života, hypermoder-
ní kuchyně, ve které se nevařilo, nové kožené sedačky
i desítky pokojů s koupelnami podtrhovaly prázdnotu
domu. Všechny děti paní Sy žijí v zahraničí a její muž
tráví většinu času u svých dalších manželek.

Požitek z pohodlí nedokáže přehlušit ticho, které ve
vile přetrvává a za horkých nocí se nesmyvatelně lepí
na kůži. Trochu jsem litovala pohostinnou paní domu,
stále čekající – na manžela, na děti; a ještě víc jsem sou-
cítila s Davidem, hezkým, asi třináctiletým chlapcem,

o kterém jsem se až mnohem později náhodou dozvěděla, že je vnukem mé hostitelky.

Paní Sy si nenechala ujít žádnou příležitost, při které mu mohla vyhubovat; vždycky Davida důsledně oslovovala příjmením, zděděným po matce z kasty kovářů. Nejspíš to byl její způsob, jak mu připomínat, že je pouhým nemanželským dítětem pomocnice v domácnosti, která kdysi, vzdor všem společenským i náboženským zákazům, neodolala šarmu patnáctiletého gymnazisty.

Davidův otec se oženil s Japonkou a žijí v Okayamě. Nevím, jestli si Davida nakonec vzali k sobě, nebo jestli ho poslali do škol do Evropy či Ameriky. Doufám, že ano. Osamělý život v tom krásném domě s věčně nespokojenou babičkou určitě nebyl lehký.

O vlastní koupelně s tekoucí vodou – teplou vodou – (nebo dokonce o splachovacím záchodu!) jsem si na periferii Dakaru mohla nechat jen zdát. O koupelnu i záchod se nás dělilo devatenáct, vodu na koupání jsme si nosili v plastových vědrech a k jídlu nebylo maso, omáčka a ovoce, ale drobné rybky s bílou rýží (první den mě rodina uctila nákupem kohouta... Jeden kohout pro devatenáct lidí.) Klimatizaci nám obstarávalo otevření okna a podlahy zametala děvčata z domu (ne, už žádné služby).

Krom čtyř starších dospělých a dvou malých dětí tu žili sami mladí svobodní lidé přibližně v mém věku, nebo o málo mladší. Škádlení, žertíky a poštuchování, večerní sedánky na betonovém dvorku pod roztřepnými provazy prádelních šňůr, společné čištění zubů u kanálku vedle koupelny – to stálo za to, abych se trochu uskromnila. Když ti člověk nabídne lžici jídla

ze svého talíře, je jisté, že z hrnce by ti dal celou porci. V takové společnosti se nesnáze zdají malicherné a život krásný.

Občas mě napadalo: co s těmi „dětmi“ bude dál? Všichni mladí lidé z toho domu studovali. Ani neměli na vybranou. Práce v Senegal pro ně není... a nebude, ani až dostanou své diplomy. Dokončí své vzdělání a nejspíš rozšíří řady senegalských nezaměstnaných – všichni tihle milí, inteligentní a bezpochyby schopní mladí lidé, kteří se se mnou dělili o střechu nad hlavou, o rýži i vodu k mytí.

Doufala jsem, že nepatřím k těm cizincům, kteří si namlouvají, že jedou do Afriky zachraňovat ubohé černoušky.

Vlastně si ti kluci a holky žili celkem šťastně a spokojeně i s tou neradostnou (opravdu? neradostnou?) budoucností a budou tak jistě žít i bez mých starostí. Postará se o ně Bůh, jako vždycky, jako o nás o všechny.

Kdo obdělává své pole, tomu Bůh pomůže.

Šeredka na cestách

Měla jsem před sebou ještě řadu úkolů, kvůli kterým jsem potřebovala jezdit do centra města – na univerzitu, do knihoven, do nakladatelství, na ministerstva... Oumar se v Dakaru nevyznal ani po roce pobytu. Z obavy, že se ztratím, mě nenechal vyjet do Dakaru samotnou (a já jsem o to nijak zvlášť nestála, protože jízda taxíkem byla celkem nákladná a jízda veřejnou dopravou na můj vkus moc komplikovaná) a ze strachu,

že se ztratíme oba, se mnou nikam nejezdil sám. Brával s sebou vždycky někoho z mladších studentů – a jen dva pro ten semestr už měli po zkouškách, a tak i dost volného času: Thierno a Issa. I pro ně to bylo vítané povyražení: bez peněz na jízdné i na zábavu by museli sedět doma a ubíjet minuty hraním dámy na dvorku pod sušícím se prádlem.

A i když se mi Oumar kvůli kontrolám na psychiatrické klinice v Thiaroye zrovna nemohl věnovat, Issa a Thierno mě doprovodili vždycky.

Vydávali jsme se z domu brzo ráno, abychom se vyhnuli dopravní špičce; ještě téměř za tmy jsme procházeli kolem přízračné siluety nedostavěné mešity, kde se boží milosti snažily v každou denní i noční dobu dosáhnout desítky věřících; kolem ještě zavřených arabských a fulbských koloniálů prodávajících sardinky a vychlazenou Coca-Colu ve skleněných lahvích; kolem plechových stánků, ke kterým v raním chladu spěchala první děvčátka pro čerstvé bageety; kolem místa, kde později dopoledne dobytčí trh naplní vzduch bučením, bečením a teplým pachem kravských těl. Po asfaltovce, jejíž okraje budou za pár hodin lemovat stánky obchodnic s melouny a pomeranči, jsme došli do míst, kde silnice vedoucí z Dakaru do Thiesu odbočuje na Sicap Mbao a kde staví „autobusky“ *Ndiaga Ndiaye*.

Ndiaga Ndiaye je dodávka značky Mercedes-Benz, která má okénka i v zadní části a je dovybavena úzkými lavicemi tak, aby se do ní dalo vmáčknout osmadvacet cestujících, sedících po směru jízdy v řadách po

pěti (plus tři pasažéři na předním sedadle vedle řidiče). Přední sklo bývá polepeno obrázky světců a zpěváků do té míry, že by se dalo používat jako důkaz pro pochybovače: vyobrazení svatí mužové přece musí působit nějakou ochrannou mocí, jinak je vyloučeno, že by řidič s tak nepatrnou možností výhledu nehavaroval hned po prvních metrech jízdy.

Na stupátku za zadními dveřmi každého *Ndiaga Ndiaye* stojí průvodčí, vyvolává jméno cílové destinace, kontroluje obsazenost vozu a vybírá jízdné. Některé směry jsou žádanější než jiné, míst je méně než cestujících a pak o ně u autobusu bývá sveden boj. Zastávající dodávku dobíhá dav; ti nejrychlejší se zavěsí na stupátko ještě dřív, než vozidlo stojí, vrhají se dovnitř a zabírají místo pro své pomalejší nebo zhýčkanější přátele. Ti zbylí se pak cpou do dveří stojícího vozu, jak nejrychleji dovedou, dokud průvodčí ten lidský proud nezastaví zvoláním, že je obsazeno, do očí potenciálních cestujících se nevrátí příčetný výraz a do jejich chování příkladná uhlazenost... Což jim vydrží přesně do okamžiku, kdy přijede další autobus.

Pouze státní autobusy mají, narozdíl od *car rapidů** a *Ndiaga Ndiaye*, místa k stání, přijatelný technický stav, pravidelnou trasu i zastávky (nikoli jízdní řád). Jsou levnější, ale vzácné a pomalé. V jednom z takových autobusů jsme jeli, když se mi udělalo nevolno. Horko, hlad, únava? Polohlasem jsem poprosila svoje průvodce, jestli bychom nemohli na příští zastávce vystoupit,

* Car rapid – mikrobusek pro menší počet cestujících, určený k přepravě na krátkou vzdálenost

mám závrať. Ze sedadel vedle nás okamžitě vstávají dva adolescenti: „Nechceš se posadit, paní?“

Ohleduplnost v hromadné dopravě je vůbec kapitola sama pro sebe. Když člověk vidí ty rvoucí se potenciální pasažéry u dveří *Ndiaga Ndiaye*, čekal by, že podobná atmosféra bude vládnout i uvnitř těchto pochybných dopravních prostředků. O to větší je pak překvapení, když našince několik svezení přesvědčí o opaku:

„Zastav!“ „Stůj!“ „Stát!“ křičí osazenstvo vozidla. Řidič poslušně šlápl na brzdu. Venku náš *car rapid* belhavě dobíhá jakýsi stařík, který právě vystoupil.

„Něco si tu zapomněl,“ volají někteří pasažéři. Ti, kdo seděli okolo stařečka, mizí pod sedadly. Konečně se jeden cestující vynoří a podává cosi ven okénkem. Řidič šlape na plynový pedál. „Co to bylo? Co tu nechal?“ vyptávají se zvědavci jeden druhého. „Botu!“ vykřikne někdo, a autobus se otřeše laskavým smíchem.

Slunce stojí vysoko na obloze, náš autobusek je uvězněn v dopravní zácpě. Na jednom ze zadních sedadel štíhlá mladá žena v šátku nemůže utišit děťátko.

Chybějícími okny ani otevřenými zadními dveřmi nefouká. Potíme se. Inhalujeme výfukové plyny z okolostojících vozidel. Vypadá to, že tu budeme trčet pěkně dlouho. V autobusu je vedro k zalknutí a miminko křičí a křičí. Cestující se otáčejí. Otáčejí se... a usmívají. To je pravda, že mamince se nedá zaplatit,“ vyjádří konečně někdo tu kolektivní myšlenku. A pokračuje: „Jednou mu budeš vyprávět: jela jsem s tebou autobusem, to jsi byl ještě úplně malinký, a ty jsi křičel

a křičel... Ne ne, matce se člověk nikdy nemůže dost odvděčit.“

Cestovné se platí za jízdy. Cestující řekne nahlas jméno stanice, odpočítané mince dá do ruky sousedovi za sebou a peníze putují po řadách až k průvodčímu.

Starý pán v sepraném, kdysi snad modrém kaftanu vedle mě nemá dost peněz. Ptá se souseda, kolik stojí cesta na křižovatku Camberéne. Dokola přepočítává zašlé mince v dlani. Chybí mu dvacet franků. Sou sed beze slova natahuje ruku, bere si od staříka peníze a přidává je k těm svým, jak se to občas dělá, když mají lidé společnou cestu. Neviděla jsem, kdy a jakým kouzlem tam tu dvacku přidal, než poslal peníze dozadu: „Dvakrát na Camberéne!“

V předávání peněz jsou Senegalci mistři: na svatbě, křtinách, pohřbu nebo na oslavě to zařídí tak, aby nikdo *nemohl* přehlédnout, že dávají griotům* peníze – a kolik. Zato když jde o úplatky, dárky nebo půjčky, nevšimnete si, že nějaká transakce proběhla, ani kdyby si předávali miliony přímo vám před nosem.

I když jsme se ráno dopravní špičce vyhnuli, málokdy jsem ve městě dokázala vyřídit všechno tak, abychom minuli i špičku odpolední. Na cestě zpátky náš autobus obyčejně pomalu popojížděl v jednom ze tří proudů na jednoproudé silnici, rezignovaní pasažéři namačkaní na nepohodlných sedátkách rozebírali

* Griot – příslušník kasty zpěváků a znalců dějin a rodokmenů. Na oslavách zpívají a velebí rody přítomných